

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

חג הסוכות תשפ"ב

חלק ב'

התוכן:

1. "פרטים רבים בדיני סוכה וד' מינים" (ליל "סוכות") – עמוד 2
2. "דיני הושענא רבא" (ליל שב"ק "חול המועד סוכות") – עמוד 7
3. "נוחר בלילה לגבי דיני סוכה" (שבת "חול המועד סוכות") – עמוד 13
4. "עניני שמיני עצרת ושמחת תורה" (ליל "שמחת תורה") – עמוד 17

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:
<http://pninim.co.il/> תחת הלינק: **שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר**

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל יום א' דסוכות תשפ"ב

מצות אכילה ושינה בלילה הראשון של סוכות

כיסוי השלחן בבית במפה

כ' הח"א (כלל קמ"ז ס"ב) שיכסה השלחן בסוכה עם מפה אבל לא בביתו, כדי להראות שאין זו דירתו, ומנהג הזה כבר קדום ומובא בא"ר (סי' רס"ב סק"ג ובסי' תרל"ט סק"א) בשם הגהות מנהגים לר"א טירנא (אות קצ"ח) שכל ימי הסוכות כעס מהר"ר בענדיט על אותן שכיסו את השלחן בבית החורף, כי אמר דוקא בסוכה יהא מכוסה כשבת ויו"ט, ולא בבית החורף, כי ביתו עראי וסוכתו קבע, אבל הפמ"ג (סי' תרל"ט משב"ז סק"א) כ' כמדומה שאין העולם נוהגין כן, רק מכסים השלחן גם בביתו, וכ"כ המטה אפרים (סי' תרכ"ה סל"א) ובכורי יעקב (סי' תרל"ט סק"ג). והעירו הלומדים, כיון שנשים אינן חייבות בסוכה ומעיקר הדין הן יכולות לאכול בבית, למה אין חיוב לפרוס מפות על השלחנות שבבית לכבוד יו"ט עבורן.

זמן האכילה

כ' הרמ"א (סי' תרל"ט ס"ג) דצריך שיאכל קודם חצות, והסביר המ"ב (סק"ו) דומיא דמצה, ובדיעבד אם לא אכל לפני חצות הביא בשם הבכור"י (סק"ג) שיאכל אחר חצות כמו במצה, וגם יברך לישב בסוכה, אלא דאז דינו כשאר ימי החג שצריך לאכול שיעור של כביצה כדי לברך לישב בסוכה.

אמנם להלכה בודאי קיי"ל כשיטת הרמ"א, אבל הצ"ח בפסחים (ק"ח:) וכן הערוה"ש (סי' תרל"ט סט"ו) וכן באלף למטה (שם סק"ח) הקשו על הרמ"א, דהרי אפילו לגבי מצה בפסח פסק הרמב"ם (הלי חמץ ומצה ריש פ"ו) דנאכלת כל הלילה, אבל כיון שיש מחמירים וס"ל דמצה נאכלת רק עד חצות, לכן החמיר הרמ"א גם בסוכה.

האם יש חיוב ללכת לישון בסוכה בליל ראשון לפני חצות

הלקט יושר (הלי' סוכות עמוד קמ"ד ד"ה ירדו) הביא שהתרוה"ד לא ישן בערב סוכות בצהריים כדי שישן בסוכה לתיאבון בלילה, משום דבסוכה השינה קובע עיקר הדירה, וכשיטה זו מבואר גם בריטב"א בסוכה (כ"ז). בשם גדול מגדולי הדור בצרפת שהי' מחייב לישון בסוכה בלילה הראשון של סוכות, מדין גז"ש של ט"ו ט"ו מחג המצות, ואפילו ירדו גשמים, ובשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' נ"ו) דייק הכי מעוד ראשונים, וע"ש וכן בשלמי תודה (סי' ב' סק"ב בסו"ד) מש"כ לבאר מחלוקת הראשונים בזה דתלוי אם הגז"ש היא לגבי קביעת מצות ישיבה בסוכה או רק לגבי אכילה, ולפי הני ראשונים נסתפק בשו"ת להורות נתן (שם סק"ט) דיצא דבר חדש, שיש להקפיד גם לישון בסוכה קודם חצות לילה, אבל לעני"ד נראה דלפי האחרונים הנ"ל (צל"ח וערוה"ש ואלף המטה), כיון דעצם הדין של חצות לילה, אבל לעני"ד בודאי א"צ להחמיר ללכת לישון בליל ראשון של סוכות כדי שישן לפני חצות (וע"ע בערוה"ש סי' תרל"ט סי"ז שכתב דבלילה הראשון אין מחמירים לישון אפילו שינת עראי בסוכה בירידת גשמים, דההיקש הוא רק לגבי אכילה כמו מצה ולא לגבי שינה).

האם יש מצוה לאכול יותר מכזית בליל יו"ט ראשון

כ' המ"ב (סי' תרל"ט סק"ב) דאע"פ שבלייל יו"ט ראשון י"ח באכילת כזית, מ"מ מן הנכון שיאכל יותר מכביצה כדי לצאת שיטת הר"ן שכדי לצאת ידי מ"ע צריך שיעור המחייב לאכול בסוכה כל שבעה

דהיינו יותר מכביצה. מפורסם מש"כ המהר"ל (גבורת ה' פמ"ח ד"ה שמש) לגבי אכילת מצה בליל פסח, דאע"ג שיוצא בכזית אחד, מ"מ אם אכל הרבה הכל היא מצוה אחת, וכן הוכיח הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' י"א) ובמרומי שדה בחגיגה (ז). דבכל דיני תורה אם ממשיך יותר מהשיעור הוי הכל מצוה מה"ת, וכן הוכיח בהר צבי (או"ח ח"א סי' ב'), ולפ"ז מביאים בשם מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשרי פ"ט דבר הלכה סק"ד) דיתכן שמקיים מצוה ככל מה שיוסיף לאכול בסוכה יותר מכזית.

למה אין ברכה מיוחדת על מצות אכילת הכזית בליל יו"ט ראשון של סוכות

מרן הגרשז"א זצ"ל הקשה למה לא תקנו ברכה מיוחדת על הכזית הראשון שאוכלים בסוכה בליל יו"ט ראשון, כמו שתיקנו לברך על אכילת מצה על הכזית הראשון של מצה בליל פסח (הליכות שלמה פ"ט הערה י"ג), אבל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הסביר שא"א לברך כשאין המצוה ניכרת, דהרי בלא"ה חייב לאכול פת משום סעודת יו"ט, וממילא אין זה דומה לפסח שצריך לאכול דוקא מצה (הובא בסוכת חיים ח"א עמוד תי"ד).

שאלות בענין ד' מינים בסוכות

נטילת ארבעת המינים ביד שמאל במקום חולי

מעשה שהיה במי שנפל ושבר את ידו הימני, וחבשו אותו בגבס באופן שאין לו אפשרות להחזיק שום דבר ביד זה, ולכן בדלית ברירה יצטרך לקיים מצות לולב בידו השמאלית, ולהחזיק כל הד' מינים ביד אחד, ויש להסתפק אם יי"ח בדיעבד, אב"א כשנוטלים ביד שמאל והוא אינו אטר, ואב"א משום שמחזיק את כל ארבעת המינים ביד אחד.

כ' בשו"ע (סי' תרנ"א סי"ב) יטול האגודה בידו הימנית, ראשיהם למעלה ועקריהם למטה, והאתרוג בשמאלית. עוד כ' השו"ע (שם סי"ג) אטר נוטל לולב בימין כל אדם, ואתרוג בשמאל כל אדם דבתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן.... ואם הפך יצא, והסביר המ"ב (סק"י"ט) דהיינו בין אטר ובין מי שאינו אטר, אם הפך ונטל לולב בשמאלו ואתרוג בימינו יצא, ויש מחמירין בזה, ועל כן טוב לחזור וליטלו בלא ברכה.

הפמ"ג (שם משב"ז סק"ד) דן אם שיטת המחמירים היא שלא יצא מדרבנן כיון שלא עשה כתקנת חז"ל להחזיק הלולב בימינו, או שמא גם אינו יוצא מדאורייתא עפ"מ ש"כ תוס' בסוכה (ג. ד"ה דאמר), דלפעמים אם אינו מקיים המצוה דרבנן גם לא יי"ח מדאורייתא, כגון שישב בסוכה ושלחנן בבית.

המ"א (סק"ו) הביא דמבואר בסוכה (ל"ז): שטעם הדבר הוא משום דהני הן תלתא מצוות, ואתרוג אינו אלא חדא מצוה, וגם הביא שבפירוש הר"ח בסוכה (מ"ב). כ' מפורש שאם לקח הלולב בשמאלו לא יצא. והמ"א הקשה למה לי האי טעמא, תיפו"ל דמבואר בשו"ע בהל' ברכת הפירות (סי' ר"ו ס"ד) כל דבר שמברכין עליו צריך ליטלו בימין, והרי נוסח הברכה הוא "על נטילת לולב" (ועי' ברבינו מנוח הל' לולב פ"ז ה"ו שהביא ב' הטעמים), והמ"א הביא ב' תירוצים: א. החידוש הוא דגם אם כבר בירך עליו ויי"ח, ואח"כ נוטלו שנית לצורך ההושענות, ג"כ צריך ליטלו בימין. ב. שיטול הלולב בימין והאתרוג בשמאל, ולא יטול גם האתרוג בימין.

מנהג תוניס להחזיק הלולב בשמאלו והאתרוג בימינו בשעת הברכה

מפורסם קושיית תוס' בסוכה (ל"ט), כיון שצריך לברך על המצוה עובר לעשייתה, היאך יברך על מצות לולב עובר לעשייתה, דהא קיי"ל (שם מ"ב). מדאגבהיה נפיק ביה, ותני' ג' תירוצים: א. שיטול הלולב ויברך לפני שיטול האתרוג. ב. שיטול את שניהם, ויהפוך אחד מהם שלא דרך גידולו. ג. יכוון שלא לצאת ידי חובתו עד אחרי הברכה. והנה לפי האי דינא הנ"ל, אפשר יש עוד עצה, שיטול הלולב בשמאל והאתרוג בימין ויברך, ואח"כ יחליפם.

בספר ירחי כלה על סוכה (ח"ב עמוד ר"כ) הביא מש"כ בשו"ת איש מצליח (ח"ב בשבחי המתבר ז"ל אות נ"ו), וז"ל מנהג רוב אנשי תוניס בנטילת לולב בחג הסוכות, לאחוז האתרוג בימין והלולב בשמאל, ואחרי

הברכה להפוך אותם, משום דבעינן ברכה עובר לעשייתן כמבואר בפוסקים, ואדוני מורי הגאון זצ"ל (בעל האיש מצליח) ראה כמה תקלות במנהג זה, שיש ששוכחים להפוך אחרי הברכה וכו', ויש שהופכים אותם באמצע הברכה והו"ל עושה עסק באמצע הברכה וכו', ויש שעל ידי ההפיכה מפילים אותם, ויש שמעיקרא תופסין הגון וכו' ושוב מהפכין וכו' עכ"ל. ובאמת מנהג זה כבר הוזכר בצרור החיים (תלמיד הרשב"א דרך השישי סי' ט) וז"ל ובעבור זה היו מהגדולים מהפכין אותם, וההיפוך היו עושין בשני ענינים, יש שהיו מהפכין אותו והיו נוטלין האתרוג בימין והלולב בשמאל, והולכין לבית הכנסת, ויש שהיו מהפכין עיקר הלולב למעלה והראש למטה, ובשעת נטילה היו מברכין קודם, ואח"כ נוטלין אותו כדרכו, והיו מקיימין כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן עכ"ל.

למעשה המ"ב הנ"ל פסק דמעיקר הדין אם נטל הלולב בשמאלו ואתרוג בימינו יצא, אבל כיון שיש מחמירין בזה (ובשעה"צ סקכ"ג כ' שהדעה המחמרת היא שיטה יחידאה), לכן טוב לחזור וליטלו בלי ברכה.

נטילת הלולב ואתרוג ביד אחד

כ' המ"ב (סי' תרנ"א סקט"ו) שאם נטל הלולב ואתרוג בידו אחת, כ' בארחות חיים דלא יצא, וכן שיטת המטה יהודה, וטעם הדבר מדכתיב "פרי עץ הדר, כפת תמרים וענף עץ עבות, וערבי נחל", עם וי"ו החיבור, וגבי כפת תמרים לא כתיב וי"ו, להורות שלא יחבר האתרוג עם ג' המינים ביד אחת. אבל דעת הט"ז דיצא כיון שלא היה האתרוג עמהם באגודה אחת, ולהלכה יש להחמיר בשל תורה וצריך לחזור וליטלו בלא ברכה. והנה כיון שהמ"ב כ' דיש להחמיר בשל תורה, מבואר דרק ביום הראשון צריך להחמיר ליטול שנית, ולא בשאר הימים, אבל בשו"ע הרב (שם סי"ד) ובכה"ח (שם סקל"ג) משמע דגם בשאר הימים נכון להדר לחזור וליטול כדין.

החזו"א (סי' קמ"ט סק"א ד"ה סוכה) הסביר את חומרת הארחות חיים באופן שנטל הלולב והאתרוג בידו אחת בבת אחת, אבל אם נטל את הלולב בימין ואח"כ נטל את האתרוג בימין, יצא כדין נטלם בזה אחר זה שהשו"ע (שם סי"ב) התיר. הרי מבואר שהמ"ב וחזו"א פליגי אם יש מקום להחמיר בכלל באופן שלוקח שני המינים בידו אחת בזה אחר זה, דלפי מרן החזו"א איש זצ"ל מותר לכתחילה, ולפי המ"ב אסור.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, מי שאינו יכול להחזיק הלולב ביד ימין והאתרוג ביד שמאל, ואין לו אפשרות אחרת אלא להחזיק שניהם בידו השמאלית, מעיקר הדין יי"ח, אע"פ שיש כאן ב' חסרונות, אב"א שהלולב ביד שמאל, ואב"א שנוטל הלולב והאתרוג ביד אחת, וכיון שהמ"ב ס"ל דטוב ליטלם שנית משום הטעם הראשון, וגם משום הטעם השני יש להחמיר ליטלם שנית עכ"פ ביום הראשון שהוא מדאורייתא, לכן נראה דאע"פ שאין לו אפשרות אחרת אלא להחזיק הלולב והאתרוג יחד בידו השמאלית, מ"מ יבקש משכנו בבית הכנסת להוציאו בברכה.

הושענות בכל ימי החג באותו ביהכנ"ס

כ' באלף המגן על המטה אפרים (סי' תר"ס ס"ב) וז"ל טוב ליזהר לילך כל השבעה ימים להקיף הבימה ולומר סדר הושענות, באותו בית הכנסת שהלך ביום הראשון של סוכות, ואמר שם סדר הושענות והקיף את הבימה עם הלולב (ארחות חיים סי' תרס"ב בשם ספר יפה ללב ח"ב סי' תרס"ב בשם המקובלים) עכ"ל, וע"ש בארחות חיים שהסביר, כיון דזהו זכר למקדש שהיו מקיפים המזבח כל שבעה ימים, והיו כל ז' במקום אחד, באותו מזבח שהקיפו יום ראשון היו מקיפים כל ז' ימים, עכשיו נמי טוב ויפה ליזהר בכך שבמקום שהקיף יו"ט ראשון, יקיף כל ז' ימים. אמנם ראיתי בספר סוכת חיים על הל' ד' מינים (מהדורת תשע"ח עמוד תצ"ז) שהביא שבספר עץ השדה (סי' תרס"א סק"ב) כ' דלא ראינו מדקדקין בזה, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א נשאל אם יש לדקדק בזה, וענה דמי שיכול ידקדק.

קטנים המוכרים ארבע מינים

מילתא דשכיחא היום שקטנים מוכרים ארבע מינים, ובפרט ערבות, ואנשים קונים מהם בלי לחשוב כלל אם הקטן יכול להקנות לו, דהרי ביו"ט ראשון בעינן "לכם" לעיכובא.

לקנות ערבות מקטן שקטף אותן מהפקר

והנה אם הקטן קטף את הערבות מן ההפקר (וכמובן שצריך לברר היטב שלא קטף אותם מחצר פרטי ואז הם גזולים), בדרך כלל הקטן כבר הגיע לעונת הפעוטות שהוא בערך בגיל שש או שבע, דאם הוא יותר צעיר מזה, אינו יכול לקנות כלל, וממילא הערבות לא באו לרשותו, וא"כ מי שקנה ממנו זכה מהפקר, ואין לומר שאם אכן הקטן לא זכה בהם והם הפקר א"א"צ לשלם לו, זה אינו, דהרי צריך לשלם לו על הטירחא שהביאם לו מן ההפקר, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הוסיף שאם אינו משלם לקטן עבור הטירחא הוי מהבב"ע ואינו יי"ח בהם (הובא בשמחת ישראל ח"ב על ה' ד' מינים הערה 1524).

לקנות ערבות מקטן שמוכרן עבור גדול שקטפן

אם גדול קטף ערבות ונתנן לקטן למכור, כיון שקטן אינו יכול להקנות מדאורייתא, ממילא צריך לדעת אם הקטן זכה בהן מהגדול, דהרי נחלקו הראשונים לגבי קטן שזוכה ע"י דעת אחרת מקנה, אם הוא זוכה מדאורייתא או רק מדרבנן, ונ"מ טובא לדינא, דאם הקטן אינו זוכה מדאורייתא, א"כ הם עדיין שייכים לגדול שקטפן, וממילא מי שקונה אותן מהקטן, בעצם הוא קונה אותן מהגדול, והוא יכול להקנות אותן לכל מי שיבא לבנו וישלם לו.

קטן שהגיע לעונת הפעוטות ומוכר בלא ידיעת אביו

כ' הבה"ל (סי' תרנ"ח סוד"ה לא) בשם שו"ת כתב סופר (או"ח סי' קכ"ט) דלכתחילה אין לקנות מקטן שמוכר בלי ידיעת אביו, ובדיעבד אם קיים המצוה בהן לא יחזור לברך משום חשש ברכה לבטלה., והסביר דכל קנין הקטן הוא מכח דעת אחרת מקנה, ומדין זכין, וכיון שהזכות עבורו היא שהמוכר לא יקנה לו מדאורייתא כדי שיוכל למוכרו, ממילא הקטן רק קנאו מדרבנן, וא"כ יכול להקנותו לאחרים בקנין המועיל מדבנן. ולפ"ז יש צד שהקונה מהקטן יי"ח, אבל מאידך גיסא יש דעות שהקטן קונה ע"י דעת אחרת מקנה גם בלי זכין, ולכן פסר שיטל הדי' מינים שנית בלי ברכה.

והנה נפסק בשו"ע (חו"מ סי' רל"ה ס"ב) שאם הקטן יש לו אפוטרופוס, אינו יכול להקנות, ואם הקטן יש לו אב, דינו כמו אפוטרופוס שלו וממילא אין הקטן יכול להקנות בלי רשות מאביו.

אמנם בשו"ת אבן ישראל (ח"ה סי' מ"ז) כ' דיש לדחות טענה זו, דהרי בודאי האב נותן לו רשות למכור ערבות כיון שאינו עומד לזמן מרובה, ומ"מ יש לחוש משום סברא אחרת, דמעשה ידיו ושכר טירחתו של הבן שייכים לאביו מדאורייתא, ועוד יש לחוש שמא הם גנובים ולא יועיל רק ביאוש ושינוי רשות, לכן פסק דלמעשה אין לקנות מקטנים.

קטן שהגיע לעונת הפעוטות ומוכר בידיעת אביו

אם קטן מוכר ערבות שהוא טוען שקטפן מהפקר, והוא מוכר בידיעת אביו, ככ' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ס"ה) דממ"נ הלוקח קנה הערבות, דהרי מדאורייתא הערבות הם הפקר כיון שקטן אין לו זכייה א"כ דעת אחרת מקנה לו, וא"כ הקונה הוא זה שזכה מההפקר, ולגבי הדין דרבנן, כשהגיע לעונת הפעוטות שתיקנו לו זכייה לקנות, גם תיקנו לו זכייה להקנות, ואמנם המל"מ (ה' מכירה פכ"ט הי"א) כ' דקטן זוכה מהפקר מדאורייתא, משום דהפקר נחשב כדעת אחרת מקנה, משום שהמפקיר נחשב כהמקנה כמבואר ברש"י בב"מ (י"ב. ד"ה זרק) וא"כ הקטן זכה מדאורייתא ואינו יכול להקנותו, אבל יש לדחות טענה זו אם הקטן קטפן ממקום הפקר, דכל החידוש של המל"מ הוא משום שהמפקיר נחשב כדעת אחרת מקנה, משא"כ אם הערבות היו הפקר מעיקרא, א"כ זכיית הקטן אינו מדין דעת אחרת מקנה, וזכייתו היא רק מדרבנן (ע' תורת הקנינים קניני ד' מינים עף א' הערה כ"ו).

אבל נראה דיש הרבה הרבה לדון בכל הני שאלות, אב"א האם הקטן נאמן שאביו מרשה לו למכור, אב"א האם הוא נאמן שקטפו מהפקר, אב"א שהרבה פעמים מחירי המכירה אינם אמיתיים

ולכן יש להסתפק טובא בנאמנות של הקטן. אתמול שאלו אותי שקטן מוכר אתרוגים יסים מאוד במחיר של 18 ש"ח, והוא טוען שאביו אמר לו להוריד המחירים. ועוד אחד שאל, מה הגיל של ילד שהוא כבר בר מצוה, שכבר א"צ להסתמך על חזקה דרבה, דהרי בדין תורה לא סמכינן אהאי חזקה.

שתיית היין בברית מילה מחוץ לסוכה

כשיש ברית מילה בביהכניס בסוכות, יש להסתפק מה יעשו בשתיית היין, ואמנם מעיקר הדין נפסק בשו"ע (סי' תרל"ט ס"ב) מותר לשתות מים ויין ולאכול פירות חוץ לסוכה, אבל השו"ע סיים דמי שיחמיר על עצמו ולא ישתה אפילו מים חוץ לסוכה, הרי זה משובח. המ"ב (סק"ג) הביא בשם כמה אחרונים (הבי"ח ולבוש ופרישה וא"ר) שאם שותה יין בקביעות חייב בסוכה, ולפ"ז בכוס של ברכה בברית מילה שאינו שותה יין בקביעות, מעיקר הדין מותר לשתות חוץ לסוכה, אלא שהשו"ע כי דהמחמיר שלא לשתות הרי זה משובח.

והנה לגבי הבדלה פסק המ"ב (שם סק"ל) דצריך להבדיל בסוכה, אבל הסביר דהיינו משום שכל השנה הוא מבדיל בביתו, וא"כ הוי בגדר "תשבו כעין תדורו", אבל בשתיית הכוס בברית מילה, קשה להגדירו ככוס שקובע עליה, וגם לא שייך בה תשבו כעין תדורו, ובכלל יש לדון כמה צריך לשתות בכוס של ברית מילה.

כמה יין צריך לשתות בכוס של ברית מילה

הב"י בהל' מילה (יו"ד סי' רס"ה ד"ה כתב הרשב"א) כ' בענין שתיית הכוס בברית מילה, וז"ל כתב הרשב"א ששאלת כמה שיעור טעימה, גבי מקדש בעינין מלא לוגמיו, הכא גבי שאר ברכות לא בעינין מלא לוגמיו (ועי' בטור יו"ד סי' רס"ה עמוד ק"ו בהגהות והערות אות ע', דבשו"ת הרשב"א לפנינו לא נמצאת תשובה זו, אבל נמצאת בתשובת רש"י סי' נ"ג, ובמחזור ויטרי עמוד 625, ובספר העיטור ח"ב נ"ג ע"ג וע"ש בשער החדש אות ס"ג, ובראבי"ה סי' תתצ"א, אבל במרדכי בעירובין סי' תצ"ו משמע שכוס של ברכה דינו ככוס של קידוש, וצריך לשתות מלא לוגמיו). ה"ט"ז בהל' מילה (יו"ד סי' רס"ה סק"י) הביא מש"כ הב"י בשם הרשב"א, והקשה עליו מהא דמבואר בשו"ע בלי' זימון (או"ח סי' ק"צ ס"ג) בענין הכוס של ברכת המזון, דכל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית. ותי' ה"ט"ז דהיינו דווקא במה שצריך כוס מדינא דגמ', משא"כ בברית מילה שאינו אלא מצד שאין אומרים שירה אלא על היין כמש"כ הב"י בשם המרדכי, על כיוצא בזה אמר הרשב"א דלא בעינין מלא לוגמיו. לפ"ז הסביר בשו"ת זכרון יהודה (להגר"י גרינוולד זצ"ל - או"ח סי' פ"ז), יש ליישב מנהג העולם שהחתן אינו שותה מלא לוגמיו מהכוס של ברכת נישואין, משום דלכו"ע אין הכוס הזה מדינא דגמ'. הרי מבואר דמעיקר הדין א"צ לשתות מלא לוגמיו יין בכוס של ברית מילה.

פסק מרן הגרשז"א זצ"ל שמותר למברך לשתות היין או שישתה קצת ויתן לקטן לשתות השאר

למעשה מרן הגרשז"א זצ"ל פסק (שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נ"ח אות ל"ט, ובהליכות שלמה סוכות פ"ט ס"ט) דמותר לשתות כוס של ברית מילה חוץ לסוכה, אבל מותר להחמיר בדבר, ולטעום רק מעט, וליתן השאר לקטן, והיינו משום שלא דמי לכוס של קידוש והבדלה, כיון שכוס של מילה לא נזכרה כלל גמ', ולכן אע"פ שבדרך כלל רצוי לכתחילה שישתה רוב כוס, אין זה לעיכובא, ולא גרע ממילה ביוהכ"פ דאין טועמין ממנו כלל חוץ ממה שהרדך הנימול טועם קצת כמבואר ברמ"א (סי' תרכ"א ס"ג).

אם היולדת שומעת הברכות היא יכולה לשתות את היין

ולענ"ד נראה, דזה פשוט שאם נותנים לקטן לשתות מהכוס בברית מילה, מסתמא מיירי בקטן שהגיע לחינוך, ושיכול לכוון לברכת המברך, וא"כ יש לשאול האם מותר להאכיל לקטן מחוץ לסוכה, אבל זה אינו, דהרי אין איסור לשתות יין כזה מחוץ לסוכה, ועד כמה שהמברך רוצה להחמיר ולהיות בגדר הרי זה משובח, אין זה נחשב כאיסור שאסור להשקות לקטן מחוץ לסוכה. ובכל זאת אם היולדת נמצאת שם ושומעת את הברכה, בודאי היא יכולה לשתות היין כיון שהיא פטורה מן הסוכה, כעין מש"כ המ"ב בהל' יוהכ"פ (סי' תרכ"א סק"ב) שאם מלין התינוק ביוהכ"פ אצל היולדת, והיא חולה שמותרת לאכול ביוהכ"פ, היא תשתה ממנו.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח"י האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל שבת חוה"מ סוכות תשפ"ב

עניני הושענא רבה

קריאת משנה תורה בליל הושענא רבה

המ"ב (סי' תרס"ד סק"א) הביא בשם המ"א בשם השבלי הלקט (סי' שע"א), שנוהגים ישראל להיות נעורים בליל ערבה, וכתב שם שיושבין ועוסקין בתורה, ומתחילין בראשית והולכין עד וזאת הברכה, לפי שביום המחרת צריכין להשלים התורה, ואם יש מי שלא הסדיר פרשיותיו עם הציבור, כל אחד ואחד בשבתה, הרי הוא סודרן עתה, ואע"פ שאמרו חכמים ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר, ודאי כך מצוה מן המובחר, ואם לא עלה בידו לעשות כן, טוב הדבר להשלימן אחרי כן ומנהג נכון וכשר הוא.

אבל למעשה יש נוהגים לקרא את כל ספר דברים ומתוך ס"ת, אמנם שיטת התורת רפאל (או"ח סי' ב') ושו"ת משיב דבר (ח"א סי' ט"ז) היא, דאסור לקרא בתורה בציבור בלא ברכה, ובגדר לימוד זכות על הנוהגים לקרא בציבור בלי לברך כ' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' פ"ד סק"ב), דאע"פ שמנהג זה יסודו בהררי קודש, מ"מ אין חיוב לקוראה בציבור, והקוראה נחשב כלומד בציבור, וי"ח בברכות התורה שבירך בבוקר.

מאידך גיסא במשמרת שלום (סי' מ"ה) כ' דעדיף לקוראה בסוכה משום שבאופן כזה מקיים מ"ע דאורייתא של סוכה בכל רגע ורגע, ומה"ט כ' בקיצור הלי' מועדים (הגר"ש דבליצקי זצ"ל פכ"ג הערה ד') דעדיף לקרא משנה תורה ביחידות בסוכה מתוך החומש, ועי"ז יקיים מ"ע דאורייתא של סוכה, ממה שישמע קרה"ת בביהכ"ס מתוך ס"ת, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ג"כ ס"ל שעדיף לקרותו בביתו ולא לקרותו בציבור בביהכ"ס, אבל טעמו הוא משום הטעם הראשון הנ"ל, שחושש לשיטת התורת רפאל ומשיב דבר שיש איסור בדבר כשאין מברכין, ומרן קה"י זצ"ל נהג כל השנים לומר משנה תורה בסוכתו, ואח"כ אמר כל ספר תהלים (ארחות רבינו ח"ב עמוד ש').

זמן קריאת שנים מקרא ואחד תרגום של פ' וזאת הברכה

כ' המ"ב בהלי' שמיני עצרת (סי' תרס"ט סק"ד), כתבו הפוסקים שבליל שמחת תורה יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום שעתה הוא זמנה, ומקורו בכל בו (סי' י"ט) ובארחות חיים (הלי' קריאת ס"ת סי' נ"ח), ואילו בהלי' שבת (סי' רפ"ה סק"יח) כ' דביום הושענא רבה יקרא שמו"ת פ' וזאת הברכה, ואם קרא ביום שמיני עצרת לא הפסיד, ומקורו במ"א שם (סק"י) בשם האר"י ז"ל, והוסיף הפמ"ג (שם א"א סק"י) וז"ל וכמדומה שהעולם נוהגין בליל הו"ר קוראין וזאת הברכה שמו"ת, מ"מ נראה יותר טוב ערב שמחת תורה עכ"ל, ויש להסתפק אם כוונתו לומר שלא יקרא בלילה אלא ביום הו"ר שהוא ערב שמחת תורה (עי' משי"כ במעדני יו"ט ח"ה סי' ל"ה בענין שמו"ת בלילה), או שמא כוונתו לומר דבחול"ל לא יקרא בהו"ר אלא בשמיני עצרת שהוא ערב שמחת תורה.

והנה בישוב הסתירה במ"ב, יש להקדים שבשו"ת קנה בושם (ח"א סי' ט"ז) חידש, דמשי"כ הכל בו דיש לקרא פ' וזאת הברכה בליל שמחת תורה, היינו משום דזמן חיוב קריאתה מתחיל רק בשמחת תורה, ולא דמי לכל פרשה שזמן החיוב מתחיל ממנחה בשבת, דהתם זמן הקריאה הוא בשבת, משא"כ פ' וזאת הברכה דאין לה שייכות לשבת אלא ליום של שמחת תורה, ולכן כ' הכל בו שיש לקרותה בליל שמחת תורה. אמנם לכאורה אין זה דיוק, משום דיש לומר שהכל בו כ"כ לשיטתו (סי' ל"ז), דס"ל שכל שבוע קורא שמו"ת בשבת גופא ולא לפני זה, אבל להלכה נפסק בשו"ע (סי' רפ"ה ס"ג) דיכול לקרא שמו"ת

כבר מיום ראשון (או ממנחה בשבת), ולכן נראה דבודאי יכול לקרא פי' וזאת הברכה גם לפני שמיני עצרת, אלא דכמו שבכל שבת לכתחילה מצוה מן המובחר לסיים הפרשה לפני שבת, לכן כ' המ"ב בהל' שבת שיקרא שמו"ת בהושענא רבה, ובהל' שמיני עצרת הוסיף דאם לא קרא הפרשה עד שמחת תורה, יקראנה בלילה ולא ימתין עד הבוקר כמו בכל שבת שיכול לקורא בבוקר, דביו"ט הוא טרוד בהכנת סעודת יו"ט (ע' מגילה כ"ג. וברש"י וביעב"ץ שם), א"נ משום שבבוקר מתחילים לקרא פי' בראשית מיד אחרי שמסיים פי' וזאת הברכה, וא"כ לא יוכל לקרא שמו"ת אחרי התפילה כמו בכל שבת שבדיעבד יכול להשלים קריאתו עד המנחה (ע' שו"ע סי' רפ"ה ס"ד).

שוב ראיתי שמרן הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן הגריש"א זצ"ל על ברכות ח.) פסק, דמותר לכתחילה לקרא שמו"ת של פי' וזאת הברכה אחרי תפלת מנחה בשבת פי' האזינו שאז כבר התחילו לקרא פי' וזאת הברכה, אע"פ שקריאת הפרשה בשמיני עצרת היא זמן רב אח"כ, והסביר דמש"כ המ"ב שיקראו בליל שמחת תורה, היינו רק לזרוז שיקראו אז לפני שיקראו בביהכנ"ס, משום שיש מעלה לקרא שמו"ת קודם קרה"ת בביהכנ"ס כדי שכשיקרא בתורה תהיה דעתו על הקריאה.

לימוד התורה בהושענא רבה ביום

כ' ביסוד ושורש העבודה (שער האיתון פט"ו) די'ש לזוהר מאוד שגם ביום הושענא רבה לא ילך לבטלה, והביא בשם האריז"ל די'ש להרבות בו בלימוד התורה משום שביום זה מוסרים את שטרות החוב ביד הממונים.

טבילה בהושענא רבה

כ' הרמ"א (סי' תרס"ד ס"א) שהמדקדקים נוהגים לטבול קודם עמוד השחר, והמ"ב (סק"ח) כ' שטוב יותר לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה.

הליכה לבית הכנסת כשיש לו מעות בכיסו

כ' הרמ"א (סי' תרס"ד ס"א) אין רגילין לעשות מלאכה של חול עד אחר יציאה מביהכנ"ס, והוסיף המ"ב (סק"ה) בשם הלבוש (סי"א) שיש מסירין מעצמן אפילו הכיס של מעות, ומ"מ כ' הבן איש חי (שנה א') פי' וזאת הברכה אות ה') דמי שנוהג ליתן צדקה בזמן התפילה, לא יבטל מצוה יקרה זו.

זמן הסרת הטבעת העליונה מהלולב

כ' בשו"ע (סי' תרס"ד ס"א) נוהגים להתיר בו איגודו של לולב (פי' מלמעלה), והשע"ת (סי' תרנ"א סק"ג) הביא בשם המהרי"ל שבכל ששה ימים לא יהיה פתוח לולבו למעלה רק טפח, וביום הו"ר יתיר איגודו עד חציו. ויש להסתפק מתי צריך להתיר איגודו, האם לפני שמברך על הלולב, או אחרי שקיים מצות לולב ולפני הלל, או אחרי הלל לפני אמירת ההושענות.

והנה כמה טעמים נאמרו למה מתירים איגוד הלולב בהושענא רבה: **א.** הלבוש (סי' תרס"ד ס"א) כ' דאע"פ שהטור הביא סמך לדבר מדכתיב "כפת תמרים" חסר וי"ו, ללמדנו שיהיה קשור וכפות רק ששה ימים, **ב.** אבל עיקר הטעם הוא כדי להרבות השמחה, שיש יותר שמחה כשמנענעים בלא איגודה. **ג.** הב"ח (סי' תרס"ד) הסביר שהנענוע בא לעצור הטללים הרעים והרוחות הרעות, וכשסותר איגודו מנענע בו יותר, וכיון שעכשיו הוא גמר החתימה למים, מתירין איגודו לנענע בו היטב. **ד.** בספר המנהיג (הל' לולב סכ"ג) ובארחות חיים (הל' לולב ס"ב) כ' שבהושענא רבה שנשלם כל לקיחתו, מניחין אותו פרוד, להודיע כי נגמרה חובתו מדרבנן זכר למקדש.

לפי"ז יש נ"מ טובא לדינא, דלשיטת הטור שדרש מדכתיב "כפת" חסר, משמע דעיקר המצוה שלא יהיה כפות כלל ביום השביעי, וא"כ צריך להתיר האיגודה עוד לפני שמברך על הלולב. ואילו לפי טעם המנהיג וארחות חיים יש להתירו אחרי הלל כדי להראות שכבר נגמרה חובתו מדרבנן זכר למקדש, וכן לשיטת הלבוש שמתירין אותו משום שמחה, אפשר להתירו אחרי הלל לפני ההושענות שהוא זמן שמחה כמבואר בגר"א (סי' תר"ס ס"ב) וב"ח ולבוש ופמ"ג שם, דהא דכתיב "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים" קאי על שעת ההקפה שיש בו שמחה, ומה"ט אבל ר"ל אינו מקיף כיון שהוא זמן שמחה, אבל יש לדחות, דאפשר צריך להתיר האיגוד כבר לפני הלל כיון שגם בהלל יש שמחה והודאה.

ואילו לשיטת הבי"ח שמתירין האיגוד כדי לנענע בו היטב כדי לעצור הטללים הרעים בגמר החתימה, צריך להתיר האיגוד קודם שמנענע למצוה לפני הלל, ולא רק לפני ההושענות, דאז כבר עבר זמן הנענועים (עי' בשלמי תודה סוכות ס"י פ"ה עמוד תתק"יז, וכן במוריה אלול תשע"ה עמוד ר"מ).

ולמעשה נחלקו המנהגים בזה, מרן החת"ס זצ"ל התיר הטבעת העליונה כבר בליל הו"ר (מנהגי חת"ס פ"ח ס"י), ואילו בסידור בית יעקב (סדר ליל הו"ר אות ט"ז) כ' שמתירו אחרי התפילות, לפני אמירת ההושענות, ואילו מרן החזו"א זצ"ל נהג להתירו לפני הלל (ארחות רבינו ח"ב עמוד ש"ו).

תפילת "ותערב" לפני ברכת כהנים במוסף

נחלקו הדעות אם אומרים "ותערב" בחזרת הש"ץ במוסף בהושענא רבה, ואמנם בלוח א"י לא הזכיר שצריך לאומרו, אבל בשלמי תודה (ס"י פ"ו עמוד תתקכ"ט) הסביר שתלוי בטעם שאומרים אותו ברגלים, ולא אומרים אותו בכל יום שיש בו מוסף והכהנים נושאים כפיהם, דמצד אחד הרגלים הם ימי הדין, דבחג נידונין על המים וכו', ולכן מתפללין תפלה זו רק ברגלים, ומאיך גיסא נהגו לומר תפלה זו בחו"ל, משום שבזמן שאין בהמ"ק קיים והתפילות הן במקום הקרבנות, בתפלת המוספין שמזכירין בו קרבנות החג, מבקשים מהקב"ה שיקבל את תפלתנו כעולה וכקרבן, והקשר לברכת כהנים הוא, דכמו שהתפלה שהיא במקום הקרבנות הופכת מדת הדין למדת הרחמים, כמו"כ ברכת כהנים מבטלת מדת הדין מן העולם (עי' ירושלמי סוטה פ"ט הי"ד). ואחרי שנהגו לאומרו בחו"ל, נהגו לאומרו גם בא"י, ומאחר ובחו"ל אין נושאים כפיהם רק בשלש רגלים ובר"ה ויוהכ"פ, לכן גם בא"י אומרים אותו רק בימים אלו אע"פ שנושאים כפים כל יום, וע"ע טעמים לאמירת "ותערב" בברכת כהנים במ"א (ס"י קכ"ח סקע"ג) בשם שו"ת מהר"ם מלובלין (ס"י ל'), ובשו"ת בנין שלמה (ח"א ס"י א' ד"ה והנה כבר) בשם הגאון ר' רפאל המבורג זצ"ל, ובלפגת ראובן (הג"ר זעליג ראובן בענגיס זצ"ל ח"ז עמוד ל"ט בחידושו על סוטה ל"ט).

לפי"ז אם הטעם שאומרים אותו בא"י הוא כמו בחו"ל, כיון שבחו"ל אין נושאים כפים בהו"ר, ואין אומרים בו "ותערב", גם בא"י אין מקום לאומרו, אבל לפי הטעם שאומרים אותו ברגלים משום שהם ימי דין, א"כ הו"ר שגם הוא יום דין, יש לומר בו "ותערב", ולמעשה הכל תלוי במנהג המקום.

אמנם בלוח א"י לא הזכיר ענין של "ותערב" בהושענא רבה, אבל בשם מרן הגריש"א זצ"ל מביאים שיש לאומרו במוסף כמו בכל יו"ט (תורת המועדים ס"י תרס"ד סק"ו – וע"ע משי"כ במשנת איש עמוד צ"ב).

נוסח התפלה שאומרים כשנפרדים מהסוכה

כ' הרמ"א (ס"י תרס"ז) בשם הכל בו, יש שנהגו כשהיו יוצאים מן הסוכה, היו אומרים "יהי רצון שנזכה לישב בסוכה של לוויתן", ובכמה סידורים הנוסח הוא "כשם שזכינו לישב בסוכה זו, כן נזכה לישב לשנה הבאה בסוכת עורו של לוויתן", ויש להביא מקור לנוסח שבסידורים ממש"כ בהגהות רבינו פרץ לסמ"ק (מצוה צ"ג) וז"ל יה"ר שנזכה לישב בשנה הבאה בסוכה העשויה מעור של לוויתן עכ"ל.

אבל הבכורי יעקב (שם סק"ד) העיר דמשמעות הלשון הוא, שמתפללים דלשנה הבאה בסוכות נשב בסוכת עורו של לוויתן, וזה ק' טובא, דאע"פ שמבואר בב"ב (ע"ה). עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לוויתן, אין הכוונה לסוכה של מצוה, דעור אפילו אם הוא עור הדג שאינו מקבל טומאה ג"כ פסול לסכך בו משום שאינו גידולי קרקע כמבואר ברש"י בסוכה (י"א:), והיאך שייד לומר שלשנה הבאה ישב בסוכה כזו, ולכן כ' הבכורי"י שלא לומר "לשנה הבאה", אלא סתם וכמש"כ הרמ"א, או שלא לומר "בסוכת עור", ולפי דבריו יש לפרש שהתפלה היא שנזכה ליהנות בסוכה כשרה מסעודתו של הלויתן. אבל מרן רה"י בעל אילת השחר זצ"ל הסביר שאין נמנעים מלומר הנוסח שבסידורים, משום שאין כוונת "לשנה הבאה" לחג הסוכות בעוד שנה דווקא, אלא הוא לישנא בעלמא, כמו שאומרים במוצאי יוהכ"פ ובליל הסדר "לשנה הבאה בירושלים", דאין הכוונה דווקא בעוד שנה, אלא הכוונה הוא בזמן קרוב (הובא בשלמי תודה ס"י פ"ו עמוד תתקל"ה).

יש לציין שבילקוט שמעוני (איוב ס"י תתקכ"ז) אמר ר' לוי, כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז, אף הקב"ה מושיבו בסוכתו של לוויתן לעתיד לבא.

עניני הושענות

נשים וקטנים במצות הושענות

יש להסתפק אם גם נשים וקטנים נהגו במנהג הושענות. שנינו בירושלמי בר"ה (פ"ד ה"ח) אמר רב יונה כתיב "ואותי יום יום ידרשון", זו תקיעה וערבה, והסביר הפני משה דביום של תקיעה – בר"ה, וביום של ערבה – בהושענא רבה, כולם באים להתפלל יחד בביהכנ"ס, וזה הפירוש "יום יום ידרשון", אבל הקרבן עדה פ"י קצת אחרת, וז"ל שני ימים בשנה הכל דורשין את ה', מגדולים עד קטנים, והם יו"ט של ר"ה ויום ז' של ערבה, שהכל שומעין תקיעת שופר והכל נוטלין הערבה, הלכך תקנו במוסף שיהיו גם הקטנים בביהכנ"ס, משא"כ בשחרית עדיין ישנים הקטנים, כדתנן בברכות דקטנים פטורין מק"ש אפילו קטן שהגיע לחינוך, לפי שאינו מצוי בשעת ק"ש עכ"ל, וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' רכ"א) שהסביר עפמ"ש"כ המקובלים שהערבה היא שמירה, ואטו גדולים בעי שמירה ולא הקטנים.

וכבר מובא במנהגי ק"ק וורמיישא (סי' קפ"א ח"א עמוד ר"ג) שכל בני הבית, גדול וקטן זכר ונקבה, היו להם הושענות.

אמנם יש להוסיף, דאפילו אם נוהגים לקחת הושענות לכל הקטנים, בכל הגילים, אבל אינו מסתבר שהוא יותר מחיוב חינוך, והרי המ"ב בהל' חנוכה (סי' תרע"ה סק"ד) פסק דאע"פ שחייבים לחנך קטן בנרות חנוכה, א"צ לחנכו בהידור מצוה, אלא די לו שידליק נר אחד כל לילה. לפ"ז לכאורה לצורך מצות חינוך של הקטנים, סגי בבד אחד שיש עליו עלה אחד כמבואר בשו"ע (סי' תרס"ד ס"ד), וא"צ חמש בדים מלאים עלים, אבל ישראל קדושים הם וקונים חמש בדים גם לקטנים.

ערבות להושענות שחורים עלים

יש להסתפק אם צריך להקפיד שכל העלים עדיין נמצאים על הערבות של ההושענות. מקום הספק הוא לפי מה שנפסק בשו"ע (סי' תרס"ד ס"ד) דשיעור הערבה שבהושענות, אפילו עלה אחד בבד אחד, אבל הרמ"א הוסיף שהדבר מכוער, ולכן נהגו לעשות הושענות יפים משום "זה קלי ואנוהו", ועוד כ' שכל הפוסל בערבה שבלולב פוסל בערבה זו.

נשר עלה אחד מהערבה שבלולב

כ' בשו"ע (סי' תרמ"ז ס"ב) דאם נשרו רוב עליה פסולה, אבל אם נשרו מקצת עליה כשרה, וכ' המ"ב (סק"א) בשם המ"א דמשמע דלכתחילה אין כדאי ליקח אותה, ולפ"ז כ' הבכור"י (סק"ט) אפילו אם נשר רק עלה אחד לא יקחנה לכתחילה, אבל הא"ר ס"ל דכשר לכתחילה, וסיים המ"ב דכיון דערבות מצויות טוב להדר לכתחילה גם בזה.

ערבה עם לבלוב

והנה מה שיש מקפידים לקחת ערבה עם לבלוב, היינו משום דכשיש לו לבלוב אינו נקטם, אבל בודאי מן הדין א"צ לבלוב, וכל שניכר להדיא שהעץ שבראש הערבה לא נקטם, כשר לכתחילה. בכל זאת בספר חיים וברכה (אות רמ"ו) כ' דיש מהדרין לחפש ערבה שיש בה לבלוב משום שהב"ח (סי' תרמ"ז) כ' בשם השלטי גיבורים בסוכה (ל"ג): דעיקר הכשר ערבה הוא עלה העליון שבה, ובמאירי שם ס"ל דיש להחמיר אם נקטם העלה העליון, ולכן כ' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' קפ"ז) דראוי לקנות ערבות עם לבלוב, דיש לחוש שאם נפל הלבלוב, גם ראש העץ נקטם עמו.

אבל מרן הגרשז"א זצ"ל ס"ל דא"צ לחוש לכך, אלא תולים שנפל בדרך גידולו, כמו שתולים שהפיטם נפל מהאתרוג דרך גידולו (הליכות שלמה פ"י ס"ד). מרן הקה"י זצ"ל לא הקפיד לקחת דווקא ערבה עם לבלוב (ארחות רבינו ח"ב עמוד ר"ג), ובשו"ת אבן ישראל (ח"ט בהערותיו על המ"ב סי' תר"ג ס"א) כ' דלכל הדעות אם הקטימה אינה ניכרת, הערבה כשרה, והעיד שעד הדור האחרון כלל ישראל לא חיפשו ערבה עם לבלוב, וע"ע אריכות בזה בספר חג האסיף (הגר"א וייספיש שליט"א סי' כ"ז).

ובכל זאת מרן הגרשז"א זצ"ל הורה, דאפילו אם אין פסול נקטם בערבה זו שחסר לה הלבלוב, מ"מ כיון שהעלה העליון נפל, הרי מבואר במ"ב (סק"א) דאע"פ שאם נשרו מקצת עליה כשרה, מ"מ כיון שערבות הן מצויות, טוב להדר לכתחילה לקחת ערבה אחר.

ערבות גדולות

כ' בשו"ע (סי' תרס"ד ס"ד) דשיעור אורך ההושענות הוא כמו ערבה שבלולב, דהיינו ג' טפחים, אבל הח"א (כלל קני"ג ס"ג) כ' וז"ל יש נוהגים ליקח ערבה ארוכה ועבה, שהרי בבהמ"ק היו לוקחים ערבה גבוהה י"א אמה, ומזה תראה כמה טועים המנתקים העלים מן הבדים וחותרים אותו מלמטה שלא יהיה ארוך, דאדרבה יותר מצוה בארוכה ובעלים הרבה שהוא מצוה מן המובחר ונוי מצוה עכ"ל. וכ"כ גם בא"ר (סי' תרס"ד סקט"ז) ובקיצור שו"ע (סי' קל"ח ס"ב), ומקורם ברש"י בסוכה (מ"ד: ד"ה עלה אחד) שכו' וז"ל והשתא נהגו להביא מורביות, ענפים ארוכים ויפים שמנכרא מצוה בעין יפה עכ"ל, אבל יש לציין שהמ"ב השמיט מש"כ בא"ר וח"א, ולא הזכיר הענין של ערבות גדולות.

האם צריך לקשור הערבות ובמה יקשרם

המ"ב (סי' תרס"ד סק"ז) הביא מחלוקת אם צריך לקשור הערבות יחד, אבל סיים שמנהגו לקשרם. והנה המ"א (שם סק"ד) כ' דיש מקפידים שלא לאגדם ולקשרם עם עלי הלולב משום חציצה, אבל המ"א דחה טענה זו משום דקיי"ל כל לנאותו אינו חוצץ (עי' סוכה ל"ז. ומ"ב סי' תרנ"א סק"ט), אמנם הפמ"ג (א"א סק"ד) העיר על המ"א דיש לחלק בין הלולב שיש מצוה לאגדו משום "זה קלי ואנוהו", ובין הערבות של ההושענות שאין מצוה לאוגדן, דהרי מעיקר הדין י"ח בבד אחד שיש עליו עלה אחד, וא"כ אפשר בזה עלי לולב הוי חציצה, ולכן כ' שעדיף לאוגדן עם ערבה, אבל הבכור"י (סק"א) כ' דאפשר המ"א ס"ל שהוא יותר נאה כשהוא אגוד במין אחר, ולכן כ' שיכול לאוגדה בעלי לולב, אבל ישייר למטה מקום בלי אגד כדי שבשעת קיום המצוה, יאחו רק בערבה בלי חציצה.

אבל המ"ב השמיט כל הדו"ד בענין זה, משום שנפסק בשו"ע (שם ס"ה) שאינה ניטלת אלא בפני עצמה ולא יאגוד דבר אחר עמה, והביא המ"ב (סק"ב) בשם המ"א דהיינו כדי שיהא ניכר שהוא לשם מצוה, אבל לא כ' הטעם משום חשש חציצה, והסביר בשעה"צ (סקט"ו) בשם הבכור"י דמסתמא רוב חלק הערבה שבידו נוגע בידו, ובמיעוטו אינה חציצה, והשעה"צ בעצמו הוכיח שאין דין חציצה כלל בערבה.

ולמעשה הח"א הנ"ל (כלל קני"ג ס"ג) כ' שהמנהג לאגדו בעלין של הלולב לנוי, ומרן הקה"י זצ"ל היה קושרן בגומי (ארחות רבינו ח"ב עמוד ד"ש), וצ"ל דכל זה משום דקיי"ל דאין בהן דין חציצה, או כמש"כ הבכור"י שרובן בידו.

האם מותר לתלוש עלה מהלולב כדי לאגוד את ההושענות

יש להסתפק אם מותר לתלוש עלה מהלולב כדי לאגוד הערבות, דהרי הלולב הוקצה למצותו, ואפילו לפי הפוסקים המקילים להשתמש בערבה שבלולב לצורך מצות הושענות, אפשר יש לחלק בין לצורך הושענות שהוא מנהג נביאים, ובין לצורך איגוד ההושענות שאינו חיוב כלל. וכבר דן המהרש"ם בדעת תורה (סי' תרנ"א ס"א ד"ה ויש לעיין) לגבי תלישת עלה מהלולב לצורך איגוד הלולב (כגון כשמחליף הערבות בחוה"מ), וכתב דאע"פ שכבר יי"ח בו והוקצה למצותו, מ"מ מותר לתולשו כדי לאגודו באותו לולב, אבל לא בלולב אחר.

אמנם אם שדרת הלולב יותר מד' טפחים, יתכן שיהיה מותר לתלוש מחלק הלולב שהוא יותר מהשיעור, דהרי המ"ב (סי' תרמ"ט סקמ"א) הביא מחלוקת הראשונים אי הא דהוקצה למצותו הוא רק בשיעור הנצרך למצוה או אפילו ביותר מהשיעור, ומשמעות המ"ב היא דס"ל כשיטת הגר"א שהחמיר בזה (ועי' בבה"ל סי' ל"ג ס"ג ד"ה הרצועות ודו"ק), אבל בלוח א"י כ' שאם אין לו עלים מלולב, מותר לקשור ההושענות גם מעלי הלולב שבירך עליו, משום שלא הוקצה למצותו יותר מהד' טפחים של שיעור הלולב, כשיטת הראשונים המקילים בזה וכשיטת המ"א (סי' תרמ"ט סק"ט) ומחצה"ש שם.

להשתמש בערבה שכבר חבט בה אחר

הפוסקים דנו אם מותר לכתחילה להשתמש בערבות שחבירו כבר חבט אותם, כשעדיין נשארו עלים עליהן. בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סוסי" נ"ח) פשיטא ליה דאין בזה שום חשש, ויוצא בה מנהג נביאים דחבטה, וכל האיסור הוא להשתמש בהן להנאה אחרת, אבל הוסיף שנוהגים סלסול בזה שמייחדים

ערבות לכל אחד ואחד בפני עצמו, וכן פסקו מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פ"ב ס"ו) ושו"ת דבר יהושע (ח"ג סי' ע"ד סק"ד), אבל י"א שאין נוהגים להקל בזה, אלא כל אחד יקח ערבה מהודרת (שו"ת זקן אהרן ח"א סי' ל', וסוכת חיים עמוד ת"ט בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ומועדים וזמנים ח"א סי' צ"א).

האם מותר להשתמש בערבה שבלולב למנהג של הושענות

כ' השו"ע (סי' תרס"ד ס"ו) אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב אפילו הגביה אותה שתי פעמים, אחד לשם לולב ואחד לשם ערבה, וי"א שיוצא בה, והסביר המ"ב (סקכ"א) דלשיטה שניה צריך להגביה אותה שנית לשם מצות ערבה, והביא בשם הבכור"י דגם לדעה ראשונה י"ח אם התיר איגוד הערבה מהלולב ונטלה בפני"ע, ואע"פ שמבואר בשו"ע (שם ס"ט) שאסור ליהנות מהערבה של הלולב משום שהוקצה למצותה, מ"מ תי' האשל אברהם מבוטשאטש (סי' תרס"ה ס"א) דמצות חיבוט הערבה אינה נחשבת כאיסור.

עוד י"ל דמבואר בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קפ"ד) דגם בדבר שהוקצה למצותו, כשמשתמש בו למצוה, הא קיי"ל דמללה"נ, ובפרט דסיבת האיסור ליהנות מדבר שהוקצה למצותו היא משום ביזוי מצוה כמבואר בשבת (כ"ב.), והיינו רק לדבר הרשות כגון להרצות מעות נגד נר חנוכה, אבל ליטול ממצוה אחת למצוה אחרת אינו ביזוי מצוה, דהא קיי"ל מתירין ציצית מבגד לבגד ומדליקין מנר לנר, וא"כ כש"כ דמעלין בקודש, ומה"ט התיר לקחת אתרוג שהי' נוי סוכה כדי להשתמש בו למצות ד' מינים (והובא להלכה בבה"ל סי' תרל"ח ס"ב ד"ה כל שמונה), ולפ"ז גם בנד"ד יש להקל, וא"כ נחלק שערבה שבלולב היא מצוה מה"ת, ואילו הושענות היא רק מנהג, וא"כ א"א להקל ע"פ סברת מרן החת"ס זצ"ל.

עוד יש להעיר, למה לא נאמר דלכתחילה ראוי להשתמש בערבה שבלולב לצורך מצות הושענות, מדין הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא יתעביד בה מצוה אחריתי, וכבר דנו בזה האחרונים (מועדים וזמנים ח"ו סי' נ"ג, וחשוקי חמד על סוכה מ"ד:), והסבירו דאפשר יש יותר זכר למקדש כשנוטלים ערבה מיוחדת למנהג הושענות כמו שנטלו ערבה מיוחדת להו"ר בבית המקדש, ועוד שאם אחרים כגון בני משפחתו ירצו אח"כ ליטול לולבו למצות ד' מינים, יחסר להם הערבה, ולכן תקנו לקנות ערבה מיוחדת להושענות, ועוד דלא אמרינן הכלל דכיון דאיתעביד בה מצוה חדא... א"כ כבר כלה המצוה הראשונה (והכי מבואר בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב סי' ע"ו סק"ב).

בספר חג האסיף (עמוד קכ"ג) הוסיף עוד טעם, לפי המבואר בסוכה (מ"ד:): דרב נחמן ס"ל דלערבה של מנהג הנביאים צריך ג' בדים דווקא אע"פ שלולב סגי ב' בדים, והסביר הר"ן כדי שיהא היכר למצות ערבה של מנהג נביאים, משום שמצוה זו צריכה פרסום והיכר מיוחד כדי להוציא מליבם של הבייתוסים שלא האמינו בדברי חז"ל, ולכן אינו מן הראוי לכתחילה לקיים מנהג הושענות בערבות שבלולב. ועי' בערוה"ש (סי' תרס"ד ס"ה) שכתב, וז"ל אין אדם י"ח בערבה שלולב, אפילו הגביה אותה שני פעמים, אחד לשם לולב ואחד לשם ערבה, ואף שיי"א שיוצא בה כה"ג, מ"מ אגן לא סבירא לן כן עכ"ל.

שוב ראיתי בשו"ת זקן אהרן (ח"א סי' לו) שהעיר, דלכאורה יש ראיי מפורשת מהסוגי בגיטין (נ"ב). שאפוטרופסין לוקחים ליתומים לולב וערבה, ואם נאמר שיי"ח הושענות בערבה שבלולב, א"כ היה אסור להם לקנות ערבה מיוחדת להושענות מכסף היתומים, משום שיכלו לקיים את מנהג הושענות בערבה שבלולב. אבל דחה הראיי, משום שלשון הברייתא היא "ולקחין להם" בשון רבים, משמע שיש הרבה יתומים, ובלולב בודאי אין חיוב לקנות לולב לכל אחד מהם, דסגי בלולב אחד, ואחר שאחד מהיתומים יי"ח, ימסרנו לאחיו, משא"כ לצורך ערבה פשוט שכל אחד צריך ערבה נפרדת (אבל עי' מש"כ לעיל בזה), ולכן הברייתא שכתבה שקונים להם לולב וערבה, פירושו ערבה נוספת להושענות. אבל העיר שכל הפוסקים (עי' רמב"ם ה"ל נחלות פ"א ה"י ושו"ע חו"מ סי' ר"צ סט"ו) השמיטו האי דינא שהאפוטרופוס קונה להם ערבה, ורק כתבו שקונה לולב, ולכן כ' דנראה שהגירסא בסוגי בגיטין שם היא משובשת, בפרט שבתוספתא בב"ב (פ"ה) ובתרומות (פ"א) שהם המקור של הברייתא בגיטין, לא הוזכר ערבה רק לולב, ולכן פסק למסקנא כשיטת הביכורי יעקב, שיכול להשתמש בערבה שבלולב לצורך הושענות.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק חוה"מ סוכות תשפ"ב

מי יישן בסוכה כשאחד מהאחים נותר ומפריע לאחרים

מעשה שהיה במשפחה שיש להם סוכה גדולה ומרווחת בחצר, וארבע אחים יכולים לישון שם (האבא יושן למעלה בסוכה שבדירתו), אבל הבן הצעיר שהוא בן ארבע עשרה, נותר בקול רעש גדול, וכיון שהוא הראשון שהולך לישון, אין אחיו יכולים לירדם בזמן שהוא נותר, גם כשמשתמשים באוטמי אזניים, ואינו מסתבר שיתחייבו לקחת כדורי שינה כדי שירדמו, דאם הם פטורים מדין מצטער, לא שמענו שחייבים לסלק הצער ע"י כדור שינה. יש לציין שבעקבות מצבו של הבן הצעיר, משך כל השנה הוא ישן בחדר לבד בבית. האחים הסתפקו, האם יש להם את הזכות לומר לו שילך לישון בבית כדי לאפשר להם לישון בסוכה, או שמא הבן הצעיר יכול לטעון, דכשהוא הולך לישון אין לו שום פטור מלישון בסוכה, וכשהם מגיעים לישון הם בגדר מצטערים שפטורים מן הסוכה. כמו"כ יש להסתפק אם יש ג' אחים, ולהם סוכה קטנה שיש שם מקום לשני אחים, אבל אחד מהם הוא שמו, ואם הוא ישן בסוכה, אין מקום למי שהוא אחר לישון שם.

כעין שאלה זו הסתפקו שני שכנים שבנו את סוכותיהם בחצר קרובים זו לזו, אבל אחד מהם נותר בקול רעש גדול, והשכן השני אינו יכול לירדם כל הלילה, וכאשר הם התווכחו ביניהם, כל אחד טען שהשני ילך לישון בבית, משום שאינו רוצה להפסיד מצוה יקרה זו של שינה בסוכה, זה טוען "אתה מזיק לי בנחירות שלך ומונע ממני השימוש המקובל בחצר בסוכות", וזה טוען שהוא משתמש כשותף בחצר, ואם השכן אינו יכול לישון בעקבות הנחירות, הרי הוא פטור מלישון בסוכה מדין מצטער.

טובים שלש מצוות ממצוה אחת

שנינו בב"מ (ס"ב.) שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, דרש ר' עקיבא חייד קודמים לחיי חבירך, אבל התם מיירי שהקיתון היה שייך לאחד מהם ולכן יש לו זכות קדימה, משא"כ בנד"ד שאין זכות לאח אחד לישון בסוכה יותר משאר אחיו, וא"כ לכאורה יש לחשבן מה רצון הקב"ה באופן שכל אחד יש לו את הזכות לישון בסוכה. אם הבן הצעיר יישן שם, אמנם הוא יזכה במצוה, אבל בעקבותיו שלש אחים לא יישנו בסוכה, ואע"פ שיהיו פטורים מדין מצטער, אבל למעשה לא יקיימו את המצוה, ויחסרו בעולם שתי מצוות של שינה בסוכה, משא"כ אם שלש האחים יישנו בסוכה והוא יישן בבית, יתקיימו שלש מצוות של שינה בסוכה.

ולכאורה יש להביא ראיי שהאח הצעיר הנותר צריך לוותר על זכותו לישון בסוכה, מהא דשנינו בפסחים (כ"ה:) אם אמרו ליה זיל קטליה לפלניא ואי לא קטלינא לך, א"ל ליקטלוך ולא תיקטול, מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי, ופרש"י וז"ל אין זו דומה לשאר עבירות, דמ"מ יש כאן איבוד נפש, והתורה לא התירה לדחות את המצוה אלא מפני חיבת נפשו של ישראל, וכאן עבירה נעשית ונפש אבודה, מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר משל זה, דילמא של זה חביבה טפי עליו, ונמצא עבירה נעשית ונפש אבודה עכ"ל. הרי מבואר שהמעלה של הנשמה של אחד,

אינו עדיף לפני הקב"ה על הנשמה של השני, משום שאינו משתלם, משמע שאם הדבר היה מוכרע שנפשו חביבה יותר מנפש חברו, היה רשאי להורגו, אע"פ שעבירה נעשית ונפש אבודה (וע"ע ביד רמ"ה בסנהדרין ע"ד. שהוסיף, דההיתר לדחות מצוות במקום פקו"י, הוא כדי שיקיים מצוות הרבה, אבל לגבי רציחה מנין לומר שאתה ראוי להאריך ימים יותר מחבירך כדי שתאמר ידחו חייו שהם מועטים ולא יספיקו לקיים בהם מצוות הרבה, מפני חיי שהם מרובים וראויים לקיים בהם מצוות הרבה, שמא חבירך ראוי יותר), וא"כ כשמדובר על שינה בסוכה ע"י שלש אחים, בודאי זה חביב לפני הקב"ה מקיום המצוה של שינה ע"י אחד.

אמנם יש מקום לחלק בין הנידונים, דהרי התם חז"ל אסרו עליו לעבור עבירה בקום ועשה להרוג את השני, משום שאינו יודע אם נפשו עדיף מנפשו של השני, משא"כ הכא כל אחד יש לו את הזכות לישון בסוכה, ואינו עושה מעשה בידים למנוע מהשני מלקיים המצוה של שינה סוכה, ולכן אפשר גם האח שנותר יש לו את הזכות לישון בסוכה, אע"פ שאחיו יהיו פטורים מסוכה מדין מצטער.

האם מותר לאח הצעיר למחול על חיובו לישון בסוכה

והנה יש להסתפק, כיון שטענת האח הצעיר היא שהוא חייב לישון בסוכה, ואין לו שום פטור של מצטער, האם מותר לו לכבד את אחיו לישון בסוכה, דמי יימר שמותר לוותר על מצוה המוטלת עליו לטובת אחרים. כ' השע"ת (סוסי' תרנ"ח) בשם השיירי כנה"ג (סי' תר"ס), מי שרוצה לקנות אתרוג לעצמו, אינו צריך להמנע מלקנותו כדי שת"ח יוכל לקנותו, "דבמצות ה' אין חולקין כבוד לרב, דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות מצוה הקב"ה, משום אדם", והבכורי יעקב (סוסי' תרנ"ו) הוסיף על דבריו, דה"ה באביו, שאינו צריך לנהוג בו כבוד ליתן לו את האתרוג המהודר שלו, והסביר דקיי"ל דכיבוד אב משל אב ולא משל בן, וכן נקט מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פי"א ארחות הלכה הערה 4). וע"ע בתפארת ישראל בברכות (פ"ד בועז אות ב') אריכות גדולה אם מותר לוותר על מצוה שלו כדי שחבירו יוכל לקיים את המצוה.

שיטת המ"א והמ"ב שעדיף לוותר על אתרוג מהודר כדי לזכות עיר אחרת באתרוג

אבל אפשר יש מקום לחלק, דבנד"ד מיירי שהאח הצעיר יוותר על מצוה שלו לטובת שלש אחים ולא רק לטובת אח אחד, ואפשר בכה"ג שרי. כעין זה מבואר במ"ב (סוסי' תרנ"ח) בשם המ"א בשם המטה משה, אדם שיש לו אתרוג מיוחד, ובעיר אחרת אין להם כלל, מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של קהל (והא"ר סי' תקנ"ח סק"יב הביא כן בשם המהרי"ל ה"ל לולב אות י"ג שכתב וז"ל אדם שיש לו אתרוג מיוחד, ובעיר אחרת אין להם אתרוג כלל, מוטב שישלחנו לשם כדי שיצאו רבים ידי חובתם, והוא יברך על של הקהל עכ"ל). הרי מבואר דמותר לוותר על מצוה שלו לצורך רבים, אבל יש לחלק, דהתם מיירי שהוא בכל זאת יקיים את המצוה באתרוג של הקהל, רק לא תהיה כ"כ בהידור, משא"כ בנד"ד שלא ישן בסוכה כלל.

סברא שהאח הנוחר לא יישן בסוכה כדי שלא לצער את אחיו

אמנם לכאורה יש סברא שהנוחר לא ישן בסוכה כיון שהוא מצער לאחיו, וכי מותר לו לאדם לצער את חבירו ולגרום לו הפסד שינה וביטול מצוה, דגם בכל ימות השנה כשיש כמה בני בית או חברים בישיבה, ואחד מהם נותר ומפריע לאחרים לישון, אין לו רשות לשכב בחדר שבו הם רוצים לישון, ועליו לישון בחדר אחר אם הדבר אפשרי.

שיטת רב האי גאון כשאין כולם יכולים לישון בסוכה

הברכ"י (סי' תרל"ט סק"א) הביא תשובת רב האי גאון, שנשאל בענין שני אחין או שותפין שאין להם מקום לעשות סוכה גדולה, ועשו סוכה קטנה שאינה מספקת לכולם, והשיב לענין אכילה יכול כל

אחד לאכול לבדו זה אחד זה, אבל לענין שינה, זה ישן לילה אחת וזה ישן לילה אחת, ואם חביבה עליהם המצוות, תע"ב אם זה ישן מקצת הלילה וזה ישן מקצת הלילה.

שיטת מרן בעל אילת השחר זצ"ל שהנוחר יישן בבית

והנה שאלו את מרן בעל אילת השחר זצ"ל, לגבי בני משפחה שאחד מהם עושה רעש בשעה שישן, ומפריע לאחרים הישנים אתו בסוכה, ואינם יכולים לישון, ונעשה ויכוח ביניהם על מי לצאת מהסוכה, ואמר רבנו זצ"ל בדרך מו"מ, שהדבר תלוי על מי מוטל להרחיק את עצמו, על המזיק או על הניזק (ב"ב יח: - וע"ע שם כ"ה:), והכא דהוי כגירי דיליה דהרי הוא נותר ומפריע להם, גם ר' יוסי מודה דעל המזיק להרחיק את עצמו (כאיל תערוג - מועדים עמוד תע"ג), אבל יש לציין שכל זה נאמר בדרך משא ומתן בלימוד.

שיטת מרן הגר"ח קניבסקי והגר"י זילברשטיין שליט"א שהנוחר יישן בסוכה

אמנם מביאים בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שהנוחר אין לו פטור, ואינו צריך לחוש לאחרים (שאלת רב עמוד שפ"ה). וכן פסק מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א, שהאח הנוחר יישן בסוכה כיון שאין לו פטור שלא לישון בסוכה, משא"כ שאר האחים שהם פטורים מחמת שהם מצטערים בשינתם בסוכה (ווי העמודים ח"ו עמוד ע').

שכן בסוכה אחרת בחצר נחר בשינתו ומפריע לשכן מלישון בסוכתו

ועדיין יש לדון בשאלה השניה, בשני שכנים שבנו את סוכותיהם בחצר קרובים זו לזו, אבל אחד מהם נותר בקול רעש גדול, והשכן השני אינו יכול לירדם כל הלילה. שנינו במתני' בב"ב (כ:.) וכן נפסק להלכה בשו"ע (חוי"מ ס" קנ"ו ס"ב), חנות שבחצר, יכולים השכנים למחות בידו ולומר לו אין אנו יכולים לישון מקול הנכנסים והיוצאים, אלא עושה מלאכתו בחנותו ומוכר בשוק, אבל אינם יכולים למחות בידו ולומר אין אנו יכולים לישון מקול הפטיש או מקול הריחיים, מאחר שכבר החזיק לעשות כן ולא מיחו בידו, והרמ"א כתב וי"א דכל מה שעושה בחנותו ובביתו, אפילו לכתחילה אינן יכולין למחות. הרי מבואר שאם אין לו חזקה עדיין, נחלקו השו"ע והרמ"א, דלשו"ע יכול למחות בידו, ולרמ"א א"א למונעו, וא"כ לכאורה לשיטת הרמ"א אין כאן מקום טענה על השכן שנותר בסוכתו.

שיטת מרן החזו"א זצ"ל שאין זכות טענה על מי שמשתמש בדירתו כרוב בני אדם

אמנם היה מקום להעיר מהמבואר בשו"ע (סי' תכ"א ס"ג), אדם מועד לעולם בין ער בין ישן, הרי מפורש שנחשב כמזיק גם כשהוא ישן, אבל נראה דאין להביא ראיי משם, די"ל דהיינו דווקא כעין המבואר בשו"ע שם (ס"ד), שנתהפך אחד על חבירו באמצע שינתו והזיקו, או שקרע את בגדיו, אבל אם לא עשה שום מעשה בשינתו, כמו בנד"ד שרק נותר, וזה גורם שהשכן אינו יכול לירדם, מי יימר שנקרא מזיק.

ויש להביא קצת ראיי לכך, דהרי הרמ"א (חוי"מ ס" קנה סט"ו וסי' קנו ס"ב) כ' בשם שו"ת הריב"ש (סי' קצ"ו) שכל מה שאמרו שאינו יכול למחות בו על שאינו יכול לישן מקול הפטיש, זה דוקא בבני אדם בריאים, אבל אם הם חולים, והקול מזיק להם, יכולים למחות. וכתב החזו"א (ב"ב סימן יג אות יא ד"ה נראה) וז"ל נראה שאין דברי הריב"ש אלא בעושה דבר שאינו עיקר דירה, כמו בעושה אריגה וכיוצא בזה, שאין זה מצוי בכל אדם ולא ברוב בני אדם, אבל אם עושה דברים שרוב בני אדם עושים, ולפעמים תשמישן ודיבורן משמיע קול שמפריע את החולה, אינו יכול למחות, אף אם החולה קדם, ורשאי אדם לבנות בית אצל חבירו ולהכניס את העוללים והיונקים שצועקים בלילה, ואין החולה יכול לעכב עליו

דהרי אינו חייב לצאת מדירתו עכ"ל. לפ"ז בנד"ד שישנם אנשים שנוחרים תוך כדי שינתם, אין זכות טענה לומר לשכן שלא יישן בסוכתו משום שהוא נוחר.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל שמיני עצרת תשפ"ב

עניני שמיני עצרת

איסור לעמוד כשאחוריו לספר תורה

ספיקות בענין האיסור לעמוד כשאחוריו לספר תורה

כ' בשו"ע (יו"ד סי' רפ"ב ס"א) חייב אדם לנהוג כבוד גדול בס"ת, ומצוה לייחד לו מקום ולכבד המקום ההוא..... ולא יחזור אחוריו אא"כ גבוה ממנו עשרה טפחים. לפ"ז יש להסתפק: א. האם ראוי בעת ההקפות בשמחת תורה, במקומות שהש"ץ אומר "אנא ה' הושיעה נא" לפני ההקפה, שילך לפני כל אלו המקיפים הבימה עם הס"ת כשהוא אינו מחזיק ס"ת בידו. ב. ביום שקורין קרה"ת משני ס"ת, האם מותר לכתחילה שהעולה לתורה יעמוד עם גבו לס"ת השני שנמצא מאחוריו ביד מי שמחזיקו. ג. האם מותר לרקוד בשמחת תורה כשאחד מהמתפללים רוקד מאחוריו, וס"ת בידו. ד. האם מותר לרקוד בשמחת תורה כשגבו לס"ת, אבל יש אנשים המפסיקים בינו לס"ת. ה. מה ההיתר לדרוש בפני הקהל, כשעומד ואחוריו לארון הקודש. ו. מה היתר של נשיאת כפיים, כשהכהנים עומדים על הדוכן ואחוריהם לארון הקודש.

מקור האיסור להחזיר גבו לס"ת

בביאור הגר"א (שם סק"ה) ציין שמקור האי דינא הוא ביומא (ני"ג). ר' אלעזר כד הוה מיפטר מיניה דר' יוחנן, כד הוה בעי ר' יוחנן לסגויי הוה גחין, קאי ר' אלעזר אדוכתיה עד דהוה מיכסי ר' יוחנן מיניה, וכד הוה בעי ר' אלעזר לסגויי הוה קא אזיל לאחוריה עד דמכסי מיניה דרבי יוחנן. הרי מבואר שאסור לחזור כשאחוריו לרבו, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סימן רמ"ב ס"ט"ז) כשיפטר מלפני רבו, לא יחזיר לו אחוריו, אלא נרתע לאחוריו ופניו כנגד פני רבו. לפ"ז כש"כ שאסור לעמוד כשאחוריו לס"ת, דהרי מבואר בקידושין (ל"ג:) דיש לכבד ס"ת ק"ו מלומדיה.

אזהרת האדר"ת זצ"ל שהש"ץ לא ילך לפני המקיפים וגבו לס"ת אם אינו מחזיק ס"ת בידו

האדר"ת זצ"ל בספרו תפילת דוד (עמוד ק"י) כ', בעת ההקפות אני מצווה, או שילך הש"ץ וס"ת בידו, או שילך ונר בידו ופניו להס"ת נגד המקיפים עם הס"ת, כמו שהיו הכהנים נושאים את ארון הקודש פנים כנגד פנים, כמש"כ הרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ב הי"ג) וז"ל כשנושאים אותנו על הכתף, נושאים פנים כנגד פנים ואחוריהם לחוץ, ופניהם לפני עכ"ל, או שילך בצד ההולכים עם הס"ת בידיהם.

לעמוד עם גבו לס"ת כשעולה לתורה

כ' המ"ב (סי' קמ"ז סקכ"ט, ומקורו בפמ"ג במשב"ז סוסי' קמ"א) שהאוחז הס"ת השני יזהר להתרחק קצת מן הצד, כדי שלא יחזיק הספר אחורי הקוראים בתורה. ולכאורה יש לדייק מש"כ המ"ב, שהאוחז הס"ת צריך לצדד, ולא כ' שהעולה לקרה"ת והבעל קורא יזהרו שלא יעמדו עם הגב לס"ת, ואפשר המ"ב כ' עצה למי שיכול לצדד, דהרי קשה מאוד לעולה לתורה ולבעל קורא לצדד.

אבל העמק ברכה (ענין כבוד ס"ת - עמוד מ"ג ד"ה הא) כתב, הא דלא יחזיר אחוריו לס"ת, אם הוא עוסק בכבוד ס"ת אחרת אז מותר לו לחזור אחוריו לס"ת הראשונה, כגון בשבת שמוציאין בי ס"ת לקריאה, באחת קוראין, והס"ת השני מחזיקין על הבימה אחורי הקוראין, אין זה בזיון להס"ת, כיון שעוסק בכבוד ס"ת אחרת, וכן כשקוראין מפטיר בנביא, אע"פ שאין כאן כבוד ס"ת אחרת, מ"מ מותר לחזור אחוריו לס"ת בשעת קריאת המפטיר כיון שהמצוה היא לכתחילה שיהי פני הקורא והמפטיר נגד המזרח כנהוג, וא"כ הרי הוא עסוק במצוה שהיא חובת הצבור, וא"כ יש בזה משום כבוד הצבור, והוא דוחה כבוד הס"ת, כדשנינו בסוטה (מ.). אמר ר' יצחק לעולם תהא אימת צבור עליך, שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה. אבל העמק ברכה הוסיף, דבשעה שהשי"ץ אומר דברים אחרים, כגון יקום פורקן ואב הרחמים ואשרי וכיו"ב, בודאי אסור לחזור אחוריו לס"ת שמחזיקין שם על הבימה, אלא הוא צריך לעמוד מן הצד, וכן ראיתי מדקדקים עושים, וע"ש ששיבח את הספרדים בזה שעושים פתחי בימותיהם לצד מערב, ונמצא שהספסל של הבימה לעולם עומד מן הצד, ושם מחזיקים הס"ת, ואין כאן שום מכשול, ותמה על בימותיהם של האשכנזים, למה לא מיחו הגדולים בזה, לצוות לסדר הספסל מן הצד, כדי להסיר המכשול הזה מעל ישראל.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' פ"ח) דייק מהמקורות אליהם ציין בביאור הגר"א, שהאיסור הוא לעשות מעשה להעמיד אחוריו לס"ת, משום שאין זה דרך כבוד, אבל כשניכר שעסוק במצות קריאת ס"ת ומכבדו, אין כאן גנות לס"ת שמאחוריו, דהרי מה שיש ס"ת מאחוריו הוא משום שהוא עסוק במצות קריאת ס"ת מספר אחר, וזהו מקומו, והס"ת השני הוא בא מאחורי מקום המיועד לבימה, וממילא אין כאן גנות, ולכן אין איסור, רק שמוטל על היושב עם הס"ת ליזהר לכוון שלא יהיה הס"ת מאחורי העולה לתורה, ואולי אזהרת רבינו הגר"א ז"ל אינו על הבעל קורא אלא על היושב. אבל הוסיף דמי שזוהר ועומד באופן שלא יהיה אחוריו לס"ת, מכבד בכך את הס"ת, וראוי לעשות כן, ולצדד עצמו שלא יהיה אחוריו לס"ת, ובפרט אם הוא ת"ח, אבל לענין איסור מדינא יש ללמד עליו זכות.

אבל יש לציין שמדברי העמק ברכה הנ"ל מבואר, דמותר לחזור אחוריו לס"ת בשעת קריאת המפטיר, כיון שהמצוה היא לכתחילה שיהי פני הקורא והמפטיר נגד המזרח כנהוג, ומרן הגרשז"א זצ"ל ג"כ ס"ל שמותר לעולה ולבעל קורא לעמוד כדרכם, כשפניהם למזרח, אע"פ שיש ס"ת מאחוריהם, דסוף סוף הם עומדים במקום הראוי להם עכשיו, ואילו הס"ת מאחוריהם אינו במקומו (הליכות שלמה – תפלה פי"ב סי"ג ודבר הלכה שם).

לרקוד בשמחת תורה כשהרוקד מאחוריו מחזיק ס"ת בידו

יש להסתפק מה ההיתר לרקוד כשהרוקד מאחוריו מחזיק ס"ת בידו, וצ"ל כיון שהכל הוא לכבוד התורה, כיון שהקילו בהרבה דברים בשמחת תורה לכבוד התורה (עי' מ"ב סי' תרס"ט סק"ה) ממילא יש להקל גם בזה, בפרט שקשה מאוד ליזהר בזה.

החזרת גבו לס"ת בהקפות כשאנשים מפסיקים ביניהם

הג"ר מאיר ברנסדורפר זצ"ל פסק, שאם אנשים מפסיקים בינו לס"ת, מותר להחזיר אחוריו לס"ת, והוא בעצמו ג"כ נהג כן כשניגש לנשק הס"ת בעת הולכתו לבימה ובחזרתו, דכיון שהס"ת היה מוקף באנשים, היה חוזר למקומו כשאחוריו לס"ת (הובא בנתיבות ההלכה על הל' סת"ם חלק מ"ז עמוד 433).

והנה מצאנו מקור לסברא זו, דהרי הפוסקים דנו בענין אם יש היתר לשבת בשעת ההקפות משום כבוד הספרי תורה שרוקדים אתם, ואחד מהלימודי זכות הוא, שמחשיבים הציבור שרוקדים כמחיצה (עי' שו"ע הל' עירובין סי' שס"ב ס"ה) בין הס"ת ובין מי שיושב (הליכות שלמה פי"ב הערה י"ג, ושו"ת פרי אליהו ח"ג סי' כ"ד, ועי' נחלת אליהו עמוד י"ז שהסתפק בזה), אבל זה רק היתר באופן שכל הס"ת מסובבים ע"י אנשים, ואף אחד מהרוקדים במעגל החיצוני אינו מחזיק ס"ת עמו.

רב שדורש ואחוריו לארון הקודש

הט"ז (יו"ד סי' רפ"ב סק"א) התיר לעמוד לדרוש לפני הארון הקודש משום שהוא ברשות אחרת, וע"ש בבני יונה שהביא טעם אחר, משום דכשעומד שם ודורש הוא כבוד התורה וכבוד הציבור, והוסיף דלפ"ז אין היתר למי שדורש לעצמו, והמקדש מעט כתב שהיה נוהג לצדד פניו בשעת הדרשה, וכ"כ הערוה"ש (שם ס"ב) ובעוד כמה אחרונים.

בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב סי' רכ"ח) האריך בשאלה זו, וכתב שנהג לצדד עצמו רק כשדרש וארון הקודש היה פתוח, כגון בדרשת יום הכיפורים וכדומה. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ע"ח) דן לגבי חתן הבר מצוה שדורש אחרי קריאת התורה, ועומד כשאחוריו לארון הקודש, ואמנם כי לימוד זכות הדבר (וע"ע בשו"ת חלקת יעקב יו"ד סי' קל"ד), אבל סיים שבדאי אם אפשר לתקן שלא יהיה אחוריו כלפי הספר תורה ממש, יש לתקן.

השערי אפרים (שער ג' פתחי שערים סק"ט) הוסיף שברוב המקומות עושים את הארון הקודש גבוה מרצפת ביהכני"ס, ועולים במדרגות אליו, וראוי לבנותו באופן כזה שמקום העמדת הס"ת יהיה למעלה מחצי קומת איש, כדי שכשעומד לדרוש שם, לא יהיה אחוריו ממש כלפי הס"ת, דהרי מבואר בשו"ע הנ"ל (יו"ד סי' רפ"ב ס"א) שמותר לעמוד כשאחוריו לס"ת אם הוא גבוה ממנו עשרה טפחים, ואמנם הפת"ש (שם סק"ב) כ' בשם שו"ת חוות יאיר (סי קפ"ד) שההיתר הוא רק אם הוא גבוה עשרה טפחים למעלה מראשו, אבל הנשמת אדם (כלל ג' סק"ג) כתב, וכן מבואר בשו"ת פאר הדור להרמב"ם (סי' ע"ח), דסגי אם הוא גבוה עשרה טפחים מהקרקע.

בכל זאת, מרן הגרשז"א זצ"ל כ' בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' צ"ז סק"ט), דגם אם הס"ת מונח למעלה מעשרה טפחים מהקרקע, וגם יש פרוכת לפני הארון הקודש, חלילה להקל לשבת או לעמוד ואחוריו לארון הקודש כשאינו במקום מצוה.

לעמוד עם אחוריו לארון הקודש לזמן קצר - כשהכהנים יורדים מהדוכן וכשיוצאים מבית הכנסת

השעה"צ (סי' ק"ג סק"ג) הביא בשם הפמ"ג, דמה שהתיר הט"ז לדרשן לעמוד ואחוריו לארון הקודש, היינו רק משום שעושה כן לפי שעה, אבל לקבוע מקום לשבת כך באופן קבוע אסור (וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי או"ח סי' כ"ג, ובשו"ת רקן לדוד סימן ל"ו).

אבל ע' במ"ב בהל' סוכות (סי' תר"ס סק"ג) שכתב בענין ההקפות בזמן אמירת ההושענות, שאינו מן הנכון שהחזן שעומד נגד ההיכל, יהפוך פניו באופן שאחוריו נגד ההיכל – והיינו אע"פ שהוא רק לדקה. כמו"כ מבואר במ"ב בהל' נשיאת כפיים (סי' קכ"ח סק"א), שכשהכהנים יורדים מן הדוכן, לא יחזירו אחוריהם להיכל, אלא יצדדו ויחזירו פניהם להיכל, כתלמיד הנפטר מרבו, שמחזיר פניו אליו בצאתו מלפניו, וכמו"כ ציין המ"ב (סי' קל"ב סק"ח) למ"א (שם סק"ו), וכ"כ הקצשו"ע (סי' כ"ה ס"ז), שכשיוצא מבית הכנסת, וכשירד מהתיבה, לא יצא כשאחוריו להיכל, ולא ירד כשאחוריו לס"ת.

נשיאת כפיים והכהנים עומדים על הדוכן ואחוריהם לארון הקודש

כ' בשו"ע (סי' קכ"ח ס"ג) בענין ברכת כהנים, עומדים בדוכן, פניהם כלפי ההיכל ואחוריהם כלפי העם.....ומחזירים פניהם כלפי העם, והסביר המ"ב (סקל"ז) דילפינן בגמי שברכת כהנים צריך להיות פנים כנגד פנים, ומקור האי דינא הוא הסוגי' הנ"ל בסוטה (מ.), לעולם תהא אימת צבור עליך, שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה. האור שמח (הל' תפילה פי"ד הי"ב) הסביר בזה את נוסח התפילה שהכהנים אומרים אחרי ברכת כהנים: "רבש"ע עשינו מה שגזרת עלינו", פ"י שלא החזרנו פנינו מארון הקודש אלא משום שכך גזרת עלינו לעשות.

הקפות בשמיני עצרת

עמידה בשעת ההקפות

בשו"ע (יו"ד סי' רפ"ב ס"ב) נפסק דהרואה ס"ת כשהוא מהלך, חייב לעמוד לפניו, ויהיו הכל עומדים עד שיעמוד זה שמוליכו ויגיענו למקומו או עד שיתכסה מעיניהם, ולפ"ז העיר הערוה"ש (שם ס"ה) דבשעת ההקפות בשמחת תורה, לכאורה אסור לישוב עד שמחזירין הס"ת להיכל, אבל כ' דלא נהגו כן, וגם היא טירחא גדולה דלפעמים שוהין כשני שעות.

והנה בפוסקים הזכירו כמה וכמה קולות בדבר ונזכרים בקיצור:

א. בספר חסידים (אות תתק"ל) ובשו"ת חיים שאל (סי' ע"א) מבואר שאם מחזיק ס"ת בידו, יכול לשבת, לפי הספר חסידים מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה, ולפי החיים שאל משום שאין התורה עומדת לפני לומדיה (וע"ע בספר שמחת תורה סי' י"ב באריכות), וכן נהג מרן החזו"א זצ"ל שהחזיק ס"ת וישב בשעת ההקפות (ארחות רבינו ח"ב עמוד ש"ט).

ב. מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פי"ב הערה י"ג) ויבלחט"א מרן הגר"ח קניבסקי (בשו"ת בסוף הספר אשי ישראל סי' שפ"ו) ס"ל דאם יושב אחורי מחיצה ואינו יכול לראות הס"ת, מותר לשבת לכתחילה.

לפי דבריהם, אם יש צורת הפתח בין המקום שהוא יושב למקום ההקפות, אסור לשבת אם הוא באופן שיכול לראות הס"ת, וע"ע בספר שמחת תורה (סי' י"א) שכתב, דאמנם מבואר ברמ"א (יו"ד סי' רמ"ב סי"ח) ובמ"א (סי' קמ"ו סק"ו) בשם הרשב"א, דמעיקר הדין א"צ לעמוד כשעושים הגבהה על הבימה, משום שהס"ת במקום אחד והציבור במקום אחר, אבל הפמ"ג (סי' קמ"א משב"ז סק"ג) הסביר דהיינו משום שנראה כרשות אחרת, ולפ"ז אם ע"י צורת הפתח אינו נראה שהס"ת נמצא ברשות אחרת, אע"פ דלגבי שאר דינים צורת הפתח נחשבת כמחיצה, מ"מ צריך לעמוד בפני הס"ת שנמצא אחרי הצוה"פ.

עוד הוסיף מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם מרן החזו"א זצ"ל, שההיתר של צורת הפתח הוא דווקא אם נעשתה לשם פתח (כמו שמצינו לגבי מזוזה), דאלי"כ אין לה דין מחיצה (הובא בתורת המועדים על השונה הלכות סי' תרס"ט סוסק"ג). אבל בקובץ איגרתא דחדוותא (ח"י סי' נ"ב סק"ג) הביא בשם מרן הגרישי"א זצ"ל שאם עושים צורת הפתח במיוחד לזה, שפיר נחשבת כמחיצה, אבל לא בצורת הפתח הקיימת כבר.

ג. הערוה"ש הנ"ל חידש דהחיוב לעמוד הוא רק בזמן ההקפות, אבל בין הקפה להקפה א"צ לעמוד דאז נחשב שהס"ת במקומו וממילא א"צ לעמוד בפניה.

ד. הפוסקים הביאו עוד היתר, להחשיב הציבור שרוקדים כמחיצה (ע"י שו"ע ה"י עירובין סי' שס"ב ס"ה) בין הס"ת ובין מי שיושב (הליכות שלמה פי"ב הערה י"ג, ושו"ת פרי אליהו ח"ג סי' כ"ד, וע"י נחלת אליהו עמוד י"ז שהסתפק בזה), אבל זה רק היתר באופן שכל הס"ת מסובבים ע"י אנשים, ואף אחד מהרוקדים במעגל החיצוני אינו מחזיק ס"ת עמו.

ה. י"א שכל הביהכנ"ס נקרא מקומו של הס"ת בזמן הריקודים, וא"כ נחשב כמונח במקום אחד (הליכות שלמה שם, ושו"ת בצל החכמה ח"ה סי' קל"ט סק"ז), וע"ש שהסביר דהחיוב לעמוד הוא רק כשמוליך הס"ת כדי להביאו למקום מיוחד לאיזה צורך, אבל כשמוליך הס"ת ואין כוונתו להוליכו למקום מסוים, והוא רק מסתובב עמו, ואינו מתרחק ממקום הסיבוב, אז כל מקום הסיבוב נחשב כמקומו (וע"ע במ"ב סי' קמ"ו סק"ז ובשעה"צ שם סק"ח, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' שיי"ט).

ו. י"א שא"צ לעמוד רק בהקפה ראשונה של כל אחד משבע ההקפות, דזהו עיקר המנהג לעמוד (הליכות שלמה שם), ובשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קל"ט סק"ז) צידד דרק בהקפה ראשונה של שבע ההקפות צריך לעמוד, ואילו בשאר ההקפות מותר לשבת מעיקר הדין, דהרי גם לגבי רבו דעת הרבה פוסקים

שאינו חובה לעמוד לפניו אלא שחרית וערבית, וא"כ בשמחת תורה אפשר יש להקל מעיקר הדין מסוף ההקפה ראשונה.

ז. בשערי זבולון (יו"ד סי' מ"ט סק"ו) כ' שאם ההקפות נמשכות זמן רב, יש לדון להתיר לישב לזמן קצר, עפ"מ ש"כ הרמ"א (יו"ד סי' שע"ו ס"א) שאבל או חולה אינם חייבים לעמוד אפילו בפני נשיא, וא"כ אולי כשעייפים מאוד הוא בגדר חולה לגבי עמידה, אבל יש לעיין טובא על דמיון זה, דהרי האחרונים כ' דהיתר הזה הוא רק בפני נשיא ולא לפני ס"ת (ע' שו"ת בית יהודה ח"ב סי' פ"ו, וברכ"י יו"ד סי' שע"ו בשיורי ברכה סק"ד, והליכות שלמה על תפלה פ"ב ס"א).

ח. י"א שיכול לשבת אם יושב ולומד, אבל מוכח בפת"ש (יו"ד סי' רפ"ב סק"ג) בשם שו"ת יד אליהו, דא"א לסמוך על קולא זו.

ולמעשה מנהג העולם הוא שרק מי שהוא חלש או זקן סומך על הני קולות.

משיב הרוח ומוריד הגשם למבודד או לאשה המתפללת בבית

מי שנמצא בבידוד וצריך להתפלל ביחידות, או אשה המתפללת בבית, צריכים לומר משיב הרוח בתפילת מוסף, אבל לא יתפללו לפני שהציבור בביהכ"ס הכריזו לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" (שו"ע סי' קי"ד ס"ב ומ"ב סק"ח), והוסיף המ"ב דלכן בני הישובים כשמתפללין בלא מנין, ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות, דבודאי לא יאחרו הציבור יותר מלהתפלל המוסף, ואז יתפללו מוסף ויאמרו "משיב הרוח". אם יש כמה מנינים בעיר, היחיד נגרר אחרי הבית הכנסת בו רגיל להתפלל (ע' שעה"צ סי' תקנ"א סקנ"ו, ושו"ע סי' רס"ג ס"ב).

אבל יש להסתפק, מה תעשה אשה שאנה רגילה להתפלל בבית הכנסת משום שהיא מטופלת בילדים, ולכן אינה נגררת בתר ביהכ"ס שלה, ובעלה מתפלל במנין עם הנץ החמה בשמיני עצרת, האם היא צריכה לומר משיב הרוח כבר בשחרית, משום שכשהיא תתפלל שחרית, המנין של בעלה כבר סיימו מוסף וכבר הכריזו לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם". ונראה דמנין של בעלה בשמיני עצרת אינו מחייב אותה, גם אם אינה רגילה להתפלל בביהכ"ס, ולכן תתפלל מוסף עם הזכרת משיב הרוח רק בזמן שהמנין הרגיל שבביהכ"ס של בעלה מתפללים מוסף.

טעה ואמר "משיב הרוח" במעריב או בשחרית בשמיני עצרת

בכל זאת, אם טעתה ואמרה "משיב הרוח" בשחרית, כ' המ"ב (סי' קי"ד סק"ב) דמן הדין היה ראוי להתחיל להזכיר מיד בליל שמיני עצרת, אלא לפי שאין כל העם באים להתפלל מעריב בבית הכנסת, נמצא זה מזכיר וזה אינו מזכיר, ויעשו אגודות אגודות, ואמנם לפי הטעם הזה היה ראוי שיתחילו לומר משיב הרוח כבר בשחרית, אבל כיון שא"א להכריז בשחרית כיון שצריך להסמיק גאולה לתפלה, לכן מתחילים רק במוסף, ומ"מ בדיעבד אם טעה והזכיר במעריב או בשחרית, אינו חוזר.

בכל אופן, מי שמתפלל שחרית בזמן שהציבור שלו כבר הכריזו, או שכבר התפללו מוסף ואמרו "משיב הרוח", כגון שהוא רגיל להתפלל במנין של הנץ החמה, אבל כיון שאינו מרגיש טוב והוא מתפלל ביחידות התאחר בתפילתו, לא יזכיר "משיב הרוח" (ע' בה"ל סי' קי"ד ס"ב ד"ה לא, וזה דלא כשיטת כמה אחרונים – תהלה לדוד שם סק"ב וסק"ג, ושו"ת תורת יקותיאל או"ח סי' ל"ז – שפסקו דבכה"ג צריך להזכיר כבר בשחרית).

האם יחיד התפלל מוסף אחרי שבע שעות כדי לומר "משיב הרוח" עם הציבור

אם הציבור רוקדים הרבה ומתפללים מוסף אחרי שבע שעות, כ' המקור חיים (קי"ד ס"ב ד"ה ואם) כיון דעיקר זמן מוסף הוא כל היום, עדיף שימתין ולא יתפלל מוסף לפני הציבור, כדי שלא לומר "משיב הרוח" לפני הציבור, אבל התהלה לדוד (סי' קי"ד סק"א) ס"ל דאפשר עדיף שיתפלל תוך שבע שעות, לפני הציבור, ולא יזכיר "משיב הרוח".